

Aplikace metod ve výchově a vzdělávání v oblasti volného času dětí a mládeže s důrazem na neformální vzdělávání

ÚVOD DO PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE, ÚVOD DO ZÁŽITKOVÉ PEDAGOGIKY

Předmět pedagogiky

Pedagogika = věda o výchově (z řeckých pais = dítě a agein = vésti)

Výchova = záměrné a cílevědomé působení na rozvoj jedince, který si vytváří vztah ke světu.
Rozvoj jedince je celoživotní proces determinovaný několika faktory:

1. dědičností
2. prostředím
3. výchovou

Funkce pedagogiky volného času

PEDAGOGIKA VOLNÉHO ČASU je záměrné působení na děti, mládež či dospělé ve volném čase a snaha naučit je volný čas racionálně využívat.

Pedagogika volného času může prostřednictvím svého působení naplňovat v životě člověka několik funkcí.

Můžeme vysledovat následující funkce:

1. Výchovná a rozvojová funkce

- rozvoj schopností, dovedností, získávání nových návyků, vědomostí.

2. Zdravotní funkce

- usměrňování režimu dne u dětí,
- vedení k pohybovým aktivitám,
- vedení k relaxaci,
- duševní rozvoj v sociálně příjemném a podnětném prostředí.

3. Sociální funkce

- podpora sociálních vztahů, rozvoj kamarádství,
- pomoc při řešení konfliktů,
- rozvoj komunikace.

4. Preventivní funkce

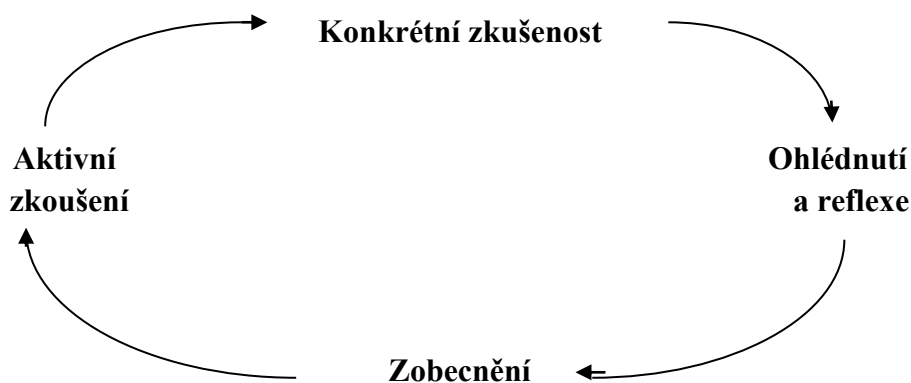
- prevence rizikového chování (násilí, alkoholismus, šikana, drogová závislost, atd.),
- pozitivní příklad pedagoga a vedení žáků k zájmu o nějakou oblast,
- posilování sebevědomí a sebeuvědomění.

Zážitková pedagogika

Zážitková pedagogika je spojena s pojmy **prožitek**, **zážitek**, **zkušenost**. Ty jsou vyvolávány pedagogem v **cíleně plánovaných a uváděných situacích**, kde se nejčastěji jako prostředek využívají různé podoby **her**.

Celý proces je pak po dobu svého průběhu **vyhodnocován** a zpracováván se **snahou o co největší rozvoj potenciálu hráčů**.

Zážitková pedagogika se opírá mimo jiné o tzv. Kolbův cyklus učení.

Kolbův model popisuje proces zkušenostního učení jako cestu čtyřmi stupni.

KONKRÉTNÍ ZKUŠENOST je zapojení aktérů do aktivity, hry.

Po jejím skončení následuje **OHLÉDNUTÍ A REFLEXE** – tedy zpětné připomenutí prožitých momentů. Účastníci popisují, jak aktivita proběhla, jak se v ní cítili.

V dalším kroku dochází k **ZOBECEŇNÍ**, hledají se principy, které při aktivitě fungovaly, co vedlo k úspěchu nebo neúspěchu. Hledá se to, co by bylo dobré příště opakovat, čeho se naopak vyvarovat, využití v běžném životě.

Plán toho, jak postupovat příště se projeví ve fázi **AKTIVNÍ ZKOUŠENÍ**. To je prostor, aby si účastníci vyzkoušeli, zda a jak se poučili a co si ze hry/aktivity odnáší.

Koncept zážitkové pedagogiky do České republiky z Německa přinesla **Prázdninová škola Lipnice**, kterou pravděpodobně znáte prostřednictvím knížek **Zlatý fond her**. V současnosti je princip zážitkové pedagogiky využíván nejen ve sféře školských zařízení pro zájmové vzdělávání, ale především v neziskových i ziskových organizacích, které se zabývají např. adaptačními pobyty pro žáky a mládež.

Psychologie je věda o chování a prožívání člověka. Předmětem psychologie je **psychika člověka, jeho vnitřní svět**.

Předmět psychologie

z řečtiny:

psyché (= *duše, dech*) + *logos* (= *věda, význam, slovo*) = *věda o duši*

psychologie = věda o PROŽÍVÁNÍ a CHOVÁNÍ živých bytostí

Prožívání – vnitřní život člověka

Chování – vnější projev duševního života člověka

Hlavním cílem psychologie je porozumění

- sobě
- druhým
- celému světu

Zákonitostmi psychického dění se zabývá **OBEČNÁ PSYCHOLOGIE**.

Člověkem jako osobností, jeho charakteristikou, jedinečností, odlišností od ostatních se zabývá další z odvětví psychologie: **PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI**.

Vývojem člověka v čase se pak zabývá **VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE**.

FYZICKÁ STRÁNKA ČLOVĚKA

- konstituce těla,
- tělesné reakce,
- vnitřní zrak,
- vnímání pohybu,
- fyziologické procesy (trávení..)

PSYCHICKÁ STRÁNKA ČLOVĚKA

VLASTNOSTI ČLOVĚKA:

Soubory vlastností jsou:

- TEMPERAMENT člověka
- CHARAKTER člověka

SCHOPNOSTI ČLOVĚKA:

- INTELIGENCE,
- TVOŘIVOST,
- UMĚLECKÉ SCHOPNOSTI,
- MATEMATICKÉ SCHOPNOSTI,...

Psychické jevy

Pomocí psychických jevů zkoumá psychologie vnitřní život jedince

Psychické procesy → mají děj, probíhají v čase – představivost, fantazie, myšlení, vůle, emoce..

Psychické stavy → delší průběh

- emoční stav
- náročné životní situace (stres, frustrace, deprivace)

Psychické vlastnosti → tj. obecnější předpoklady pro realizaci činnosti → relativně stálé

1. obecné vlastnosti
2. velký počet vlastností osobnosti, které vyjadřují psychické znaky člověka a rozdíly mezi lidmi : schopnosti- temperament- charakter- vůle - seberegulační vlastnosti

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000.

HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009.

PÁVKOVÁ, J. A KOL. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999.

ANALYZOVÁNÍ POTŘEB DĚTÍ A MLÁDEŽE

Vývojová psychologie

Věkové zvláštnosti

Jedním z úspěchů práce s dětmi je znalost věkových zvláštností dětí. V praxi to znamená přizpůsobit požadavky a metody práce těmto věkovým a individuálním zvláštnostem a nikdy na ně nezapomínat.

Pro určitá vymezená období lidského života jsou obecně charakteristické určité vývojové změny. Jde především o změny v oblasti tělesného, duševního, citového a sociálního vývoje.

Období mladšího školního věku

Období **6-10** let

Tělesný a pohybový vývoj

Dítě roste do výšky a přibývá na hmotnosti. Roste jeho tělesná síla. Zpevňuje se jeho hrubá i jemná motorika (stříhá, modeluje z hlíny, kreslí, hraje si s míčem). Vidličku a nůž v 6 letech plně neovládá, v 10 už ano. Ve 12 letech píše již automaticky (lepší dívky než chlapci).

V lateralitě se samozřejmě již vyhraňuje (levák se nesmí přecvičovat na praváka!!!).

Dítě špatně hospodáří se silami. Má však schopnost sílu znovu rychle nabrat.

Případné opoždění je způsobeno: špatným fyzickým stavem, nezralostí centrální nervové soustavy, organickou poruchou, nesprávným výchovným stylem.

Vývoj poznávacích procesů

Vnímání je základem školního vyučování. Je ovlivněno city. Děti tohoto věku nechápou obecné úkoly. Ty musí být konkrétní a přesné. Vnímání se mění z celistvého k analytickému. Lepší vnímá prostor zrakem -> nemusí si ho „procházet“. Má lepší vizualizaci vnímání -> co je daleko, je malé. Pozorování má velký význam.

Pozornost

Škola chce po dítěti úmyslnou pozornost. To je někdy problém. Rozsah pozornosti roste. Učí se ji zaměřovat na více objektů. Má potíže při rozdělování pozornosti. Uvádí se, že pozornost 6-letého dítěte je 10-20 minut, 11-letého až 25 minut.

Paměť

Paměť je názorná a konkrétní. Pamětní představy jsou celistvé a nepřesné. „Bífluje se“. Roste zastoupení logiky (převaha až po 10 roce). Čím je dítě starší, tím má lepší paměť.

Představy a fantazie

Dítě má eidetické představy = představy jsou živé a konkrétní (nahrazují zážitky). Eidetické představy později mizí. Představy nahrazují pojmy a jsou spojeny s bezprostřední zkušeností. Fantazie – dítě odlišuje fantazii od skutečnosti přibližně po 10 letech.

Myšlení

Je to dlouhodobý proces postupného zvnitřňování vnějších materiálních podnětů do podoby abstraktního pojmu, myšlenky. Myšlení je konkrétní a názorné, vychází ze zkušenosti. Základní formou jsou pojmy:

- a) subjektivní = v pojmu jsou i citové prvky a slova nemají přesně vymezený význam.
  - b) nepřesnost a nestálost pojmů = obsah pojmů není stabilní, mění se, dotváří
- Definice jsou popisné, konkrétní a názorné -> př.: Nemoc je, když bolí v krku. Na otázku: „Co je to vlak?“ odpoví: „V něm se vozí lidé.“ => zdůrazňování činnosti, funkcionálně zaměřenou. Dítě má tendenci vypomáhat si fantazií -> neracionálnost a magičnost myšlení.

Chápání času a prostoru

Orientace v čase souvisí s číslicemi. Pojmy jako století, tisíciletí – chápe až ve 12.

Př. Ještě se 3x vyspím a budou Vánoce.

Ujasňuje si a konkretizuje prostorové pojmy a vztahy (vpravo, vlevo,...). Neví co je jih, sever, východ, západ, údolí, rovina, vrchovina,..., ale učí se to mechanicky.

Chápání množství a počtu

Chápání množství a počtu

- a) má návaznost na konkrétní předměty
- b) má návaznost na určité uspořádání a seskupení věcí (množiny)

Řeč

V 6 letech zná přibližně 3000 slov. Zná všechny slovní druhy. Ujasňuje si vztahy mezi věcmi, prostorové souvislosti a polohu (u, za, vedle...).

Úroveň verbálních a řečových schopností je do značné míry ovlivněno prostředím, ve kterém dítě žije.

City

Rozvíjí se vyšší city – estetické (řídí se výlučně citem), mravní (povinnost, zodpovědnost) a cit sociální.

Ve škole vzniká silná vazba na učitele (je to vzor). Vznikají 1. kamarádství. Vytváří se sociální klima ve třídě a každé dítě tam získá jisté postavení (závislé na tělesných předpokladech, duševních vlastnostech,...).

Rozvíjí se sebevědomí. City se rozvíjí hlavně obsahově, vnější projev je malý.

Morálka

Důležité jsou příkazy a zákazy dospělých. Dítě je dodržuje, protože se a) obává trestu či b) očekává odměnu. Př.: Lež je nesprávná, protože za ni hrozí trest. Kolem 10 roku dochází ke zvnitřnění norem.

Zvyšuje se schopnost sebeovládání (hlavně v přítomnosti dospělých). Kolem 8. roku života ustupuje strach ze tmy, za samoty, z nadpřirozených bytostí.

Puberta

Období **10-15** let.

Obecná charakteristika

Objevuje se tělesný i duševní neklid. Pro duševní život je typická nevyrovnanost, podrážděnost, neklid, nespokojenost, impulsivitu. Rozvíjí se abstraktní myšlení, logická a mechanická paměť. Vztahy děvčat a chlapců nabývají erotický ráz. Veliký význam mají vrstevníci (party,...). Dítě je nezávislé, kritické, drzé, neposlušné.

Tělesný a pohybový vývoj

Nastává zrychlený růst končetin -> pohybová neuhlazenost (rčení „samá ruka, samá noha“). Objevují se sekundární pohlavní znaky. Děvčata dozrávají o 1-2 roky dříve.

Vývoj poznávacích procesů

Vnímání je přesnější, bohatší na podrobnosti. Smysly jsou na vrcholu. Vnímání je záměrnější, plánovitější, systematictější. Rozvíjí se abstrakce a zobecňování. Je ukončena pojmotvorná činnost. Rozvíjí se úsudkové myšlení. Dítě samostatně řeší problémy.

Představy a fantazie

Představitivost se silně rozvíjí. Objevuje se tzv. bdělé snění = dítě se za bdělého stavu věnuje svým představám a myšlenkám, které mají kompenzační charakter (tzn., vyplní jedinci to, o co se marně snaží v reálném životě). Přetrvává-li tato tendence ve větší míře i v dospívání a dospělosti samotné, jedná se již o poruchu ve vývoji osobnosti.

Osobnost pubescenta

Založením je spíše introvert. Dítě útočí na autority (rodiče, učitel,...) = období 2. negativismu. Napodobování vzorů. Idea dospělosti -> dítě se chová jako dospělý (zahrnuje i experimenty s alkoholem a cigaretami).

City

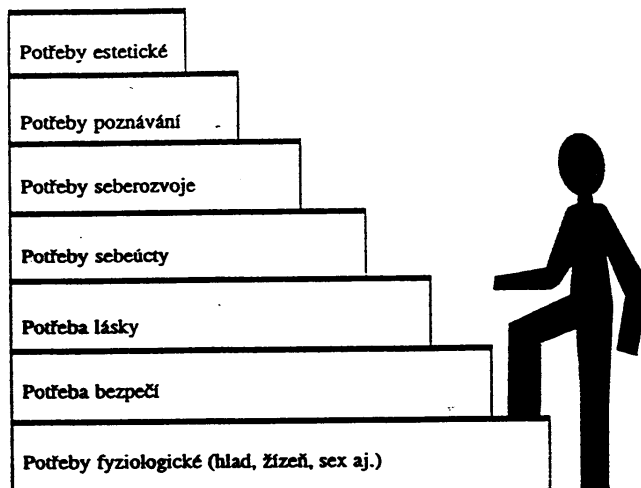
Velká intenzita citů (smutek = tragédie, radost = nadšení), nestálost v zálibách a zájmech, citová pohyblivost (labilita) -> rychle se mění nálady. Projevy citů jsou spíše zdrženlivé. City často bývají bezpředmětné (tzn. nejsou spojeny s nějakým podmětem). Významným prvkem tohoto věku je navazování důvěrných přátelství – z důvodů potřeby citové opory.

Potřeby

- potřeba = stav nedostatku, nebo nadbytku

Asi nejdůkladněji byla zpracována problematika potřeb americkým psychologem A. H. Maslowem, který vypracoval i tzv. hierarchii potřeb:

- 1. nižší** – základní fyziologické (hlad, žízeň, sex. potřeby, potřeby vyprázdnění (moč, stolice))
  - p. bezpečí a jistoty
  - p. lásky a afilience (potřeba někam patřit)
  - p. potřeba uznání, ocenění, úcty, sebeúcty
- 2. vyšší** – p. poznání
  - p. porozumění, pochopení smyslu (poznatku, ..., života jedince)
  - p. estetická, kulturní
  - p. seberealizace (můj život pro druhé)

Maslowovy zákony motivace:

1. vyšší potřeby nastupují obvykle až tehdy, když jsou uspokojivě uspokojeny potřeby nižší
2. nejsou-li uspokojeny potřeby...
  - ...nižší, tak se tlak na jejich uspokojení snižuje
  - ...vyšší, tak se tlak na jejich uspokojení zvyšuje

FORMULACE VÝCHOVNÝCH A VZDĚLÁVACÍCH CÍLŮ

Pedagogický cíl

Zamýšlené změny v dovednostech, znalostech, schopnostech, postojích, vlastnostech, hodnotových orientacích jedince. Výsledek, kterého má být našim pedagogickým působením dosaženo.

Výsledkem může být: dovednost, znalost, rozvinutá schopnost, změna postoje.

První krok při stanovování cílů je uvědomit si na koho mají být cíle ORIENTOVÁNY.

Cíle by měly být orientovány v první řadě na dítě – respektive na cílovou skupinu, se kterou pracuji a dále na pedagoga.

Jak formulovat cíl :

Naším cílem je... a následuje **sloveso** (předávat, rozvíjet, učit, sledovat, vytvářet,...) a **pak konkrétní věc** (znalost, dovednost, schopnost, spolupracovat, tvořivě myslet...).

Rozlišujeme obecné(hlavní) cíle x konkrétní (dílčí) cíle, dlouhodobé x krátkodobé cíle, výukové x sociální cíle.

Pravidla při tvorbě cílů:

Aby cíle vedly k výsledkům, je třeba je správně definovat!!!

Pravidlo SMART je zkratkou anglických slov:

SPECIFIC = specifický (nebo také konkrétní, nikoli obecný).

MEASURABLE = měřitelný (má výstup měřitelný na kusy, hodiny, centimetry, počty....).

AGREED = akceptovatelný (všichni s ním souhlasí).

REALISTIC = reálný (náročný, ale dosažitelný).

TRACKABLE = sledovatelný v čase (je možné sledovat jeho postupné naplňování).

Průběh práce s cílem

Stanovení cíle ---plán aktivit-----realizace aktivit-----kontrola naplňování cíle.

VALIŠOVÁ, K., KASÍKOVÁ, H.: *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2011.

TVORBA KVALITNÍHO VÝCHOVNÉ -VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU

Tvorba výchovně vzdělávacího programu vychází z rozvoje klíčových kompetencí účastníků LT.

Klíčové kompetence příklady:

Rozvíjí své zájmy a záliby
Rozvíjí odbornost
Rozvíjí nadání
Ovládá řeč, vyjadřuje své myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi
Rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog
Dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky: řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými
Zvyšuje zdravé sebevědomí
Spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky
Chápe, že všichni lidé mají stejnou hodnotu
Respektuje přesvědčení druhých lidí
Respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní a historické dědictví
Umí říci „ne“ na nevhodné aktivity
Vnímá nespravedlnost, agresivitu, šikanu a dovede se bránit
Dokáže se prosadit i podřídit – přijmout kompromis
Je tolerantní k odlišnostem mezi lidmi – jejich přednostem i nedostatkům
Učí se zdravý životní styl
Získává zdravé sebevědomí
Nenechat se odradit případným nezdarem/ prohrou/
Překonávání překážek, vytrvalost
Rozvoj týmové spolupráce
Získat pocit odpovědnosti za sebe i celou skupinu

KLÍČOVÉ KOMPETENCE je souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.

Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.

KOL. AUTORŮ. *Pedagogické střípky*. Praha: NIDM, 2011.

Pedagog volného času soustředí svoji pozornost buď na **ZÍSKÁVÁNÍ kompetencí** (dítě je nemá a pedagogickým působením je získává), nebo na jejich **ROZVOJ** (dítě je má v nějaké míře a pedagogickým působením je rozvíjíme).

V pedagogice volného času se často kompetence dělí na následující oblasti:

- **Kompetence k učení**
- **Kompetence komunikativní**
- **Kompetence k řešení problémů**
- **Kompetence sociální a personální**
- **Kompetence občanské**
- **Kompetence pracovní**

(Heřmanová, Macek, 2009)

SUPERVIZE V OBLASTI PEDAGOGICKO- PSYCHOLOGICKÉ

Evaluace se soustřeďuje na **PROCES** - na všechny složky pedagogického procesu, které probírá a hodnotí a **hodnocení** se soustřeďuje na **VÝSLEDKY** – co si odnáší frekventanti kurzu, žáci ze zájmového útvaru, účastníci tábora...

V prožitkové pedagogice se objevuje další důležitý pojem **REFLEXE**. Reflexe je **metodou vyhodnocování pedagogického procesu**. Reflexe je **způsob pojmenování situací, pocitů, krizových okamžiků, nových situací, překvapivých momentů, které nastaly během aktivity**. Reflexe se používá jako **"kontrola" a "zhodnocení" každé zásadní aktivity, které dětem či klientům předkládáme. Je to jakési zmapování situace po prožití úkolu.**

Reflexe se dále používá za účelem:

- **zhodnocení toho, co jsem pochopil či nepochopil** z představeného tématu,
- **pojmenování mého pocitu, stavu** po vykonání určitého úkolu, zahrání hry,
- **zhodnocení stavu v sociální skupině**, jejímž jsem členem, apod.

Supervize

Supervize je pomoc, kterou nabízí a poskytuje **jeden odborník druhému** nebo druhým. Společně se zabývají tématy, která souvisejí s pracovní náplní supervidovaného.

Supervize je činnost, při které prostřednictvím zaměřeného pozorování a cílených otázek uvažujeme nad účinností péče o klienta a kvalitou práce a zvyšujeme pracovníkovu schopnost reflexe (uvědomovaného vnímání) vlastní práce a sebereflexe (uvědomovaného sebevnímání) stavů, do kterých ho práce s lidmi uvádí. Supervize není expertní činnost, v rámci níž by supervizor pracovníkovi říkal, co má či nemá dělat.

Supervizi vnímám jako bezpečnou, laskavou a inspirující zkušenost dialogu v situaci **společného hledání a učení**.

Supervizor má být průvodcem, který pomáhá supervidovanému jedinci, týmu, skupině či organizaci vnímat a reflektovat vlastní práci a vztahy, nacházet nová řešení problematických situací. Supervize může být zaměřena na prohloubení prožívání, lepší porozumění dané situaci, uvolnění tvořivého myšlení a rozvoj nových perspektiv profesního chování.

Proč supervize

Supervize je velmi významnou formou podpory při obtížích a nejistotách v práci a vztazích s klienty nebo kolegy. Zároveň je nedílnou součástí odborného rozvoje a růstu pracovníků - přispívá a vede k reflexi a sebereflexi vlastní praxe - umožňuje např. zkoumat osobní spokojenost s prací, účinnost a kvalitu poskytované služby a péče, lépe porozumět dané situaci či klientovi, uvědomovat si své reakce na klienta, podívat se na intervence a jejich

dopady, nacházet nová řešení. Vede k redukci a prevenci profesních chyb a selhání. A konečně nezbytně souvisí i s uspokojením z práce a prevencí vyhoření.

Druhy supervize

- Případová - zaměřuje se na konkrétní případy s klientem
- Týmová - zaměřuje se na role, vztahy a fungování týmu
- Rozvojová - zaměřuje se na odborný růst pracovníka
- Řídící - zaměřuje se na řídicí procesy organizace

Formy supervize

- Individuální
- Týmová nebo skupinová
- Kazuistické semináře

<http://www.supervize.eu/o-techto-strankach/eticke-zasady/>
(Český institut pro supervizi)